

BAŠTINA

SJEVEROISTOČNE BOSNE

Tuzla 2013.

6.

JU ZAVOD ZA ZAŠTITU I KORIŠTENJE
KULTURNO-HISTORIJSKOG I PRIRODNOG NASLJEĐA
TUZLANSKOG KANTONA

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
TUZLANSKI KANTON

BAŠTINA
SJEVEROISTOČNE BOSNE
BROJ 6. 2013.

*ČASOPIS ZA BAŠTINU, KULTURNO-HISTORIJSKO I
PRIRODNO NASLIJEĐE*

Northeast Bosnia's Heritage
Number 6, 2013.

Heritage magazine, Culture-historical and natural heritage

Glavni i odgovorni urednik:
prof. dr. sc. Edin Mutapčić

Urednik u redakciji:
mr. sc. Rusmir Djedović

Članovi redakcije:
Benjamin Bajrektarević, prof., direktor Zavoda;
prof. dr. sc. Amira Turbić-Hadžagić;
prof. dr. sc. Ivan Balta; Samir Halilović, prof.,
prof. dr. sc. Adnan Tufekčić; prof. dr. sc. Izet Šabotić;
doc. dr. sc. Omer Hamzić; Munisa Kovačević, prof.,
mr. Semir Hadžimusić (sekretar)

Obrada:
Edina Halilović-Šarić, dipl.ing.tehn.

Izdavač:
JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa
Tuzlanskog kantona

Za izdavača:
Benjamin Bajrektarević, direktor Zavoda

Naslovna strana:
Izvorna grupa „Kalesijska trojka“ 60.tih godina XX. stoljeća

ISSN 1986-6895

Tuzla, 2014

GRADITELJSKA OSTAVŠTINA ITALIJANA CORDIGNANO I CANDOTTI U TUZLI

Sažetak

Cordignano i Candotti su građevinski poduzetnici, porijeklom Italijani, koji su za vrijeme Austro-Ugarske vladavine projektovali i izgradili značajan broj državnih i privatnih građevinskih objekata u gradu Tuzli. Objekti, građeni u stilu romantizma i neoromanse, oslikavali su raskoš ornamentike i novi način življenja koji je iniciran uspostavom Austro-Ugarske uprave u Bosni i Hercegovini. Tuzla je smatrana centrom Sjevero-istočne Bosne i mjesto najbliže granici carstva prema Srbiji. Zato su područje Tuzle počeli intenzivno naseljavati stanovnici prostora Europe koji su bili dio Monarhije, pa su tako i stručnjaci građevinske struke došli u Tuzlu da bi gradili zgrade različitih namjena, za potrebe carevine i stanovništva. Osnovana je tuzlanska kompanije "Cordignano i Candotti" koja se nametnula sposobnošću kvalitetne i brze gradnje, a vlasnici su bili građevinski poduzetnici Cordignano i Candotti. Svoje prisustvo u Tuzli obilježili su od 1889. godine projektovanjem i izgradnjom Velike Gimnazije u Donjoj Tuzli (Tuzli), izgradnjom Okružne pošte, Katoličke crkve, Trgovačke akademije, niza stambeno-poslovnih objekata u centru Tuzle, dogradnjom samostana u Plehanu, gradnjom kuća za vlastite potrebe i za privatne potrebe drugih uticajnih ličnosti tog vremena koje su djelovale u Tuzli.

Ključne riječi: *Cordignano, Candotti, Austro-Ugarska, arhitektura, Tuzla*

Abstract

Cordignano and Candotti are Italians in origin civil engineering entrepreneurs who designed and built significant number of government and private building in Tuzla during Austria-Hungarian empire. The buildings are built in romantic and neoromansia stiles, and represent the grandeur of ornaments and new living styles initiated by appearance of Austria-Hungarian empire in Bosnia and Herzegovina. Tuzla was considered as the center of North-east Bosnia and Herzegovina, and the locality closest to the empire's border towards Serbia. This causes intensive movement of citizens from the Europe, the parts of the Monarchy, and among them masters for construction and civil engineering works. Those masters were invited to build buildings for various purposes, for government and citizens needs. Established construction company "Cordignano and Candotti", owned by Tuzla civil engineering entrepreneurs Cordignano and Candotti, was imposed by their quality and speedy dynamics of works. Their presence in Tuzla they remarked by designing and building Grand gymnasium in Donja Tuzla (Tuzla), County post office, Catholic church, Trade academy – school, and a number of building for combined business and private purposes. They upgrade the monastery in Plehan near Derventa, build own family houses, and houses for important persons in Tuzla during that time.

Key words: *Cordignano, Candotti, Austria-Hungaria, architecture, Tuzla*

Uvod

Karakteristika italijanskog graditeljstva u Tuzli započinje krajem 1878. godine dolaskom italijanskih obitelji, posebno sa prostora regije Trento, na područje Tuzle i okolnih mjesta (Simin Han, Kiseljak). Organizovano naseljavanje Italijana, zajedno sa obiteljima drugih nacija koje su bile pod Austro-Ugarskom upravom, odvijalo se u nekoliko faza, a najveći broj dolazaka datira do 1911. godine. Italijani su donijeli određena znanja i kulturu iz svojih krajeva, a najznačajnije su vještine zidanja i gradnje javnih, vjerskih i privatnih objekata, tunela, mostova, željeznice, klesanja kamena, proizvodnje opeke, savremenog načina obrade drveta, savremenog načina bavljenja poljoprivredom, itd. Doseljeni Italijani iz provincije Trento donijeli su i nove stilove građenja kuća u kojima se i potkrovlje koristilo kao stambeni prostor, zatim su prvi u Tuzlu donijeli umijeće zidanja dimnjaka, zbog čega su trentinski zidari bili jako cijenjeni i traženi u gradu Tuzla.

U cilju efikasne urbanizacije gradova u kojima je Austro-Ugarska imala politički, privredni, vojni ili kulturni interes, austrijski Car je 1880. godine potvrdio Zakon o gradnji, kojim su svi građani koji su željeli graditi novi objekat bili oslobođeni poreza na kuću od 20 do 30 godina, a za adaptaciju postojećih objekata vlasnici su bili oslobođeni poreza od pet do 15 godina (u zavisnosti od veličine adaptacije). Zakonom je bilo definisano da su lokalne vlasti bile ovlaštene da izdaju dozvole, a graditelji su morali imati precizne arhitektonske planove. Građevine se nisu mogle graditi direktno na ulicama, a zakonom je bila propisana visina stropova, debljina zidova, kao i materijali od kojih će zgrade biti pravljene. Umjesto ćerpiča i ceremide, nova vlast nametnula je korištenje novih materijala za građenje, pa su prvi put u upotrebi materijali opeka, crijep i beton. Tako su i građevinski poduzetnici Cordignano i Candotti koristili opeku (slika 1.) i eternit (kvadratne azbestcementne ploče - slika 2.) ili falcovani crijep u gradnji objekata, a fasade se bile dekorisane potkovičastim lukovima, horizontalnim linijama eksterijera, a često i lukovičastim kupolama, prikazano na slici 3.

Slika 1. Detalj zidova građenih punom opekom (objekat Stare pošte)

Slika 2. Detalj krova na jednoj od dvije kuće blizanke na Golom brijegu

Slika 3. Detalji fasada na zgradama u centru grada Tuzle

Arhitektonski stilovi na prostorima Bosne i Hercegovine

Austro-Ugarska je bila birokratska i militantna država s ogromnim aparatom koji je trebalo negdje smjestiti, a bile su potrebne i zgrade za stanovanje. Masovnija izgradnja objekata počinje sredinom osamdesetih godina 19. stoljeća, paralelno sa gradnjom puteva i željeznica, kada na prostore Bosne i Hercegovine, pa tako i Tuzle, počinju stizati arhitekta i građevinski stručnjaci. Najpoznatija graditeljska imena u tom periodu su Josip Vancaš, Karlo Paržik, Karl Panek, Hans Njemaček, Aleksander Wittek, Ludwig Huber, koji su ostavili svoj pečat u arhitekturi tog doba, posebno u Sarajevu i Banja Luci. Razvoj arhitekture u Tuzli karakteriše se djelovanjem italijanskih i čeških majstora, od kojih posebno mjesto zauzimaju Italijani iz obitelji Cordignano i Candotti, a doprinos u razvoju graditeljstva ostvarili su i graditelji iz obitelji Gojo i Bancher.

U periodu Austro-Ugarske uprave, arhitekta su gradili objekte u pseudomaurskom stilu, stilu secesije, romantizma i neoromanse. U pseudomaurskom stilu rađena je većina objekata što ih je u Sarajevu ostavila Austro-Ugarska vlast, a taj stil je ostao kao sinonim za Austro-Ugarski period u BiH tj. zaštitni znak tog vremena. Formalne karakteristike najčešće ubrajaju potkovičaste lukove, ornamentiku u štuku, lukovičaste kupole i dekoraciju horizontalnih linija eksterijera u karakterističnim bojama.

Poseban stil gradnje tog vremena je bio bosanski slog. Pojedini Austro-Ugarski arhitekti nastojali su da izgrade arhitektonski stil po uzoru na autohtonu orijentalnu stambenu arhitekturu. Ovaj stil se odlikuje stilskim izgledom starih bosanskih turskih kuća, a prema proporcijama pripada Austro-Ugarskom naslijeđu.

Vancaš je gradio Sarajevsku katedralu 1884-1889. godine u ranogotskom stilu s elementima neoromanike, a katedrala će postati uzor za ostale crkve koje će se graditi u tom vremenu, pa tako i za crkvu u Tuzli.

Gotovo 80 posto zgrada iz vremena Austro-Ugarske koriste se i danas i mogu se vidjeti u svim većim gradovima BiH. U Tuzli je jedan broj objekata srušen isključivo kao posljedica slijeganja terena u gradskoj jezgri usljed eksploatacije soli, a ne kao rezultat loše gradnje ili dotrajalosti objekata. Postojeći objekti u Tuzli su u znatnom broju slučajeva devastirani, izmijenjeni u fasadi ili interijeru i zahtijevaju restauraciju značajnih razmjera ili će zbog urušavanja doći do potpunog uništenja jednog broja objekata.

Graditelji Cordignano i Candotti u Tuzli

U Tuzli je djelovala kompanija za projektovanje i izgradnju građevinskih objekata pod imenom vlasnika kompanije Cordignano i Candotti. Kompanija je pojedine objekte u Tuzli i projektovala i izgradila, a u većem broju slučajeva je samo izvodila građevinske radove. U pojedinim izvorima navodi se da je Cordignano projektovao (i gradio objekte) a Candotti izvodio radove, ali se navodi i da je samo Cordignano gradio pojedine objekte. Često su svoja djela označavali inicijalima CC. U većem broju slučajeva nije poznato ko je šta tačno radio, ali je

očigledno da se radilo o partnerstvu Italijana koje je bilo zvanično potvrđeno registracijom građevinske firme Cordignano i Candotti. Projekti su se odnosili na javne institucije, a izgradnja objekata se odnosila na javne, vjerske i privatne objekte. Nije evidentirano da su radili na industrijskoj infrastrukturi, iako je Tuzla doživljavala ekspanziju poduzetništva otvaranjem rudnika uglja, slanih bunara i solana, električne centrale, pivnice, tvornice špirita, itd.

Slika 4. Sudska registracija firme Candotti Donja Tuzla

Projektna rješenja kompanije Cordignano i Candotti

U arhivskoj dokumentaciji i stručnim publikacijama navodi se podatak je da su Cordignano i Candotti projektovali jedan broj objekata u Tuzli, kao što je zgrada Velike gimnazije u Tuzli, Trgovačka akademija, zgrada Srpskog fonda, itd.

Velika gimnazija u Tuzli

Školstvo je bila važna oblast u Austro-Ugarskom periodu i velika pažnja je posvećivana obrazovanju i otvaranju novih škola. Sarajevska gimnazija je izgrađena 1892. godine, a nakon Sarajevske izgrađene su gimnazije i u drugim gradovima u BiH - Realna gimnazija u Banja Luci 1895. godine, godine 1899. Gimnazija u Mostaru i 1899. godine Velika Gimnazija u Donjoj Tuzli (Tuzli).

Velika Gimnazija u Donjoj Tuzli (Tuzli) je otvorena 12.9.1899. godine, a u novo izgrađenom objektu gimnazije nastava je počela 1905. godine. Zgrada Gimnazije je bila prvi objekat koji su Cordignano i Candotti projektovali (i gradili) u Tuzli. Prve školske 1899/1900. godine upisana su dva odjeljenja prvog razreda, a u punom kapacitetu škola je počela sa radom septembra školske 1906/07. godine. Dvospratna zgrada se sastojala iz glavne zgrade gimnazije i fiskulturne dvorane, a bila je ograđena ornamentnom željeznom ogradom sa betonskim širokim stubovima. U kasnijem periodu, vjerovatno iza 1945. godine, ograda je uklonjena prvenstveno zbog potrebe gradnje saobraćajnice ispred same škole do Skvera. Zbog fenomena slijeganja terena u urbanom dijelu Tuzle, došlo je do trajnih oštećenja na objektu, i zgrada Velike Gimnazije je potpuno porušena 1966. godine. Objekat fiskulturne dvorane je zadržan sve do 2008. godine, kad je zbog dotrajalosti porušen.

Slika 5. Velika Gimnazija u Tuzli 1899-1966

Trgovačka akademija u Tuzli

Trgovačka akademija je zgrada u centru grada, u kojoj je danas smješten Elektrotehnički fakultet Tuzla. Objekat je izgrađen prvih godina dvadesetog stoljeća i uvijek je imala obrazovnu namjenu. Zgrada je napravljena za potrebe dvogodišnje Trgovačke akademije, da bi nakon toga u zgradi bila smještena Građanska škola, osnovna škola i danas Elektrotehnički fakultet Univerziteta u Tuzli. Originalni objekat je nakon 1945. godine proširen aneksom na sjeveroistočnoj strani zgrade. Aneks ima sličnu arhitektonsku formu sa različitostima u dizajnu prozorskih otvora i fasade. Objekat je masivna zgrada, na dva sprata sa krovom na četiri vode, zidan punom opekom, a međuspratnu konstrukciju čine drvene grede. Zgrada je pokrivena crijepom, a fasada je od maltera. Originalan pokrov od eternita je zamijenjen klasičnim falcovanim crijepom. Objekat je dobro sačuvan u izvornoj i autentičnoj formi, kako eksterijera, tako i interijera. Centralni ulaz, kao i ostali otvori su lučnog oblika, karakteristični za period gradnje. Zgrada je prvobitno bila ograđena drvenom ogradom, da bi izgradnjom saobraćajnice pored rijeke Jale ograda uklonjena, i tokom sedamdesetih godina prošlog stoljeća postavljena željezna ograda oko cjelokupnog prostora zgrade.

Slika 6. Trgovačka akademija 1912. i Elektrotehnički fakultet Tuzla 2014

Zgrada Srpskog fonda u Tuzli

Dvospratna zgrada u centru grada, neposredno na Kapiji, je bila izgrađena 1900. godine za potrebe Srpskog pravoslavnog školskog fonda (kako je pisalo na frontalnoj fasadi ispod krova objekta). Nisu dostupni pouzdani podaci da su Italijani gradili objekat, ali se podatak navodi u arhivama, a i svi elementi gradnje ukazuju na to da su Cordignano i Candotti projektovali (i gradili) ovaj objekat. Objekat je dugo godina služio kao trgovina tekstilom i Gradska apoteka, a kasnije je imao drugačije namjene. U objektu je bila poznata Gradska kafana, kasnije modna kuća "Borac", a u novije vrijeme trgovina tekstilom robom. Do 2014. godine sprat objekata je bio van funkcije, a pojedine prostorije u prizemlju su bile poslovni prostori. Od 2014. godine kompletan objekat je izvan funkcije i nema upotrebnu vrijednost.

Objekat, građen sa prizemljem i dva sprata, je imao sve instalacije, bio zidan opekom, sa drvenim gredama u međuspratnoj konstrukciji, krov je viševodan, a fasada od maltera. U više navrata su vršene intervencije na fasadi i u enterijeru, ali još od 2000. godine objekat rapidno propada i zahtijeva sistemsku obnovu interijera, krovne konstrukcije, fasade i prilaza.

Slika 7. Zgrada Srpskog fonda i isti objekat 2014.

Trgovinski objekti na Kapiji

Trouglasti višenamjenski objekat koji je građen 1900. godine ima prizemlje za smještaj poslovnih subjekta – trgovinskih prostora, i jedan sprat na kojem su četiri stambena prostora. U objektu su inicijalno bili smješteni staklorezačka radnja "Goldštajn" i špeceraj Svetozara Čalića. Objekat je građen od opeke, a međuspratna konstrukcija je od armirano-betonskih greda. Dvodvodni krov je pokriven crijepom, a fasada je od maltera. Objekat ima elektro, vodnu i kanalizacionu instalaciju. Objekat je više puta renoviran, tako da je došlo do degradacije organizacije poslovnih prostora, fasade i enterijera. Zgrada predstavlja jedan od najimpozantnijih objekata u Tuzli, sa jasno izraženim elementima tipične arhitekture 19. stoljeća – timpanon, pilastri, vijenac, friz itd. Na objektu su vidljivi znaci pucanja zidova, što je rezultat položaja objekata koji se nalazi u neposrednoj blizini "stepenice" koja označava granicu dvije zone slijeganja terena u centru Tuzle. Objekat je poznat po zastupništvu turističke agencije "Putnik", a danas se u zgradi nalazi agencija "Tuzla-transporta" i nekoliko trgovinskih prostora. Objekat ima upotrebnu funkciju, ali umanjenu arhitektonsko-istorijsku vrijednost zbog djelimične degradacije i oštećenosti objekta, što je posebno izraženo na cjelokupnom dijelu objekta iznad poslovnih prostora.

Slika 8. Trgovinski objekti na Kapiji Goldstein i sin i Trans Turist Tuzla 2014.

Gambergerova kuća u Tuzli

Objekat je građen oko 1900. godine, a sastoji se od prizemlja i jednog sprata. U prizemlju je inicijalno bila mehanička radionica "Gamberger", a na spratu stambeni prostor iste obitelji. Objekat koji se nalazi u neposrednoj blizini Kapije – u pravcu Jale, je restauriran i prilično degradiran zbog promjena u enterijeru. U prizemlju objekta dugo je radila kafana "Balkan", vlasništvo preduzeća "Salines" Tuzla, a danas je u prizemlju casino klub. U objektu su dva stambena prostora na spratu koji su nekad bili u vlasništvu Kicić Rešada. Objekat ima sve potrebne instalacije, zidovi su od pune opeke, drvene međuspratne konstrukcije, dvovodni krov je prekriven crijepom, a fasada je od maltera. Zgrada je bogata fasadnom plastikom koja je djelimično, u prizemlju, izmijenjena, a izmjene su urađene i u enterijeru prizemlja.

Slika 9. Gambergerova kuća – nekad kafana "Balkan" danas casino klub

Zgrada "Čik" u Tuzli

Zgrada "Čik" je manji poslovno-stambeni objekat, građena u periodu od 1902-1905. godine. Intervencijom u prizemlju fasada objekta je bitno narušena, a kasnije je nadzidan još jedan polu-sprat. Danas je to moderna, obnovljena zgrada koja se sastoji od prizemlja i dva sprata. Ima sve potrebne instalacije, zidan od opeke sa drvenom međuspratnom konstrukcijom koja je zamijenjena u procesu rekonstrukcije. Dvovodni krov je pokriven crijepom, a fasada je od maltera. Objekat se karakteriše jednostavno profilisanom obnovljenom fasadom sa jasno

izraženim prozorskim oknima na spratu. Prizemni dio objekta je potpuno izmijenjen i prilagođen trenutnoj namjeni objekta.

Objekat, koji se nalazi u ulici neposredno pored Kapije, je bio vlasništvo trgovine obućom "Čik" iz Kumanova, a danas je potpuno renoviran, uključujući i fasadu. Svi prostori unutar objekta imaju ugostiteljski sadržaj (caffe pizzeria tzv. Žuta kuća).

Slika 10. Nekadašnja trgovine obućom ČIK, danas caffe pizzeria

Cordignano i Candotti su projektovali i gradili veći broj privatnih objekata u Tuzli. Projektovali su i gradili stambene objekte u kojima su živjele njihove obitelji. Slika 11 ilustruje izgled objekta koji je bio u vlasništvu Cordignano kad je napravljen i izgled 2014. godine. Objekat se nalazi u neposrednoj blizini NLB banke na putu prema gradskom zatvoru. U prizemlju objekta smještene su advokatske kancelarije, a na spratu su stambeni prostori u kojima žive vlasnici objekta.

Slika 12. ilustruje stambeni objekat u kojem je živjela obitelj Candotti – izgled objekta sedamdesetih godina 20. stoljeća i danas 2014. godine. Objekat se zvao Vila Maria, a nalazi se u nekadašnjoj Konjaničkoj ulici a danas ulici od Skvera prema Slatini – ulica VI bosanske brigade. Uz stambeni objekat nalazi se i pomoćni objekat u kojem su bile kancelarije kompanije koju je vodio Candotti (na desnoj strani gornje slike). Danas je pomoćni objekat u ruševnom stanju i nema upotrebnu vrijednost, a u samoj kući živi jedna obitelj – trenutni vlasnici objekta.

Slika 11. Kuća obitelji Cordignano u blizini gradskog zatvora

Slika 12. Kuća obitelji Candotti – Vila Maria u ulici VI bosanske brigade

Gradili su veliki broj objekata na jedan ili rijetko dva sprata, a svi objekti su bili prepoznatljivog stila gradnje koji je karakterističan za graditelje Cordignanoa i Candottija.

Kuća Johana Mervera u Tuzli

Između ostalih, Cordignano i Candotti su gradili zgradu dvospratnicu koja se nalazi u centru grada, lijevo pored zgrade nekadašnjeg Grafičara. Građena za privatne potrebe Johana Mervera, obrtnika stolara i gradskog vijećnika u Tuzli. Uvijek je objekat imao u prizemlju poslovne prostore, a sprat je bio namijenjen za stambeni prostor. U objektu je dugo godina bila trgovina tekstilom "Ženska moda" i "Muška moda", a od 2012. godine u objektu su smješteni trgovina Bingo i knjižara. Dvododni krov jednog dijela objekta je pokriven eternitom tj. azbestcementnim pločama, a drugi dio krova je sa klasičnim falcovanim crijepom.

Slika 13. Kuća Johana Mervera oko 1903. i isti objekat 2014.

Stambena zgrada Pere Stokanovića u Tuzli

Prvobitno, zgrada građena 1902-1904. godine, služila je kao stambeni prostor posjednika Pere Stokanovića, a kasnije je u objektu bio smješten Opštinski zavod za društveno planiranje Tuzla. Danas u objektu su smješteni Općinska organizacija političke stranke SDA i još nekoliko pravnih subjekata. Objekat je u samom centru grada, odmah do objekta Srpskog fonda, u neposrednoj blizini Kapije i gradskog parka. Nije dostupna dokumentacija na osnovu koje bi se moglo sa sigurnošću potvrditi da su graditelji bili Cordignano i Candotti, ali se u tehničkoj dokumentaciji

¹navodi da su objekat radili italijanski majstori. Takođe, zbog primijenjenog stila gradnje objekta i sličnost sa drugim objektima koje su radili italijanski majstori, smatra se da su navedeni bili graditelji, a možda i projektanti.

Objekat je imao kompletne instalacije (struja, voda, kanalizacija), a građen je po konceptu prizemlje i sprat. Zidovi su od pune opeke, drvene međuspratne konstrukcije, krov na četiri vode od crijepa, a fasada je malter. Objekat je srednjeg stepena očuvanosti, i još uvijek ima upotrebnu vrijednost. Tipičan je primjer objekata koji su građeni u starom gradskom jezgru Tuzle sa jasno izraženim elementima arhitekture Austro-Ugarskog perioda, s tim što je objekat sačuvao potpunu autentičnost.

Slika 14. Zgrada Pere Stokanovića iza zgrade Srpskog fonda oko 1904. i isti objekat 2014.

¹ Kulturno-istorijsko i prirodno nasljeđe Opštine Tuzla – Elaborat prijedloga za zaštitu, Tuzla novembar 1988.

Stambena zgrada Sijerčića u Tuzli

Stambeni objekat obitelji Sijerčić je dvospratnica izgrađena 1913. godine. Zgrada je građena u naselju Džindić mahala gdje su svi objekti izloženi intenzivnom slijeganju terena, tako da je veliki broj stambenih objekata u naselju oštećen, devastiran ili porušen. Zgrada je građena kao klasični stambeni objekat sa dva sprata i visokim podrumskim prostorom. Zidana je punom opekom, sa drvenom međuspratnom konstrukcijom. Krov je viševodni, prekriven falcovanim crijepom, a fasada je od maltera.

Slika 15. Zgrada obitelji Sijerčić i detalj unutrašnjih stepenica

Objekat je u ruševnom stanju, i nema upotrebnu vrijednost. Predstavlja tipičan stambeni objekat građen na početku 20. stoljeća za obitelji boljeg staleža. Kuća je od izgradnje bila u vlasništvu obitelji Sijerčić, a prvi stanovnik je bio otac Muje Sijerčića, uglednog Tuzlak koji je radio u Robnoj kući Elma. Pokretana je inicijativa za zaštitu objekta od potpunog propadanja, ali do 2014. godine nije bilo rješenja, tako da je sudbina objekta nepoznata.

Građevinski poduhvati kompanije Cordignano i Candotti

U značajnom broju slučajeva, kompanija Cordignano i Candotti nije projektovala građevinske objekte, ali je radila na izradi javnih, vjerskih i privatnih projekata. U arhivama se ponekad navodi da je građevinske radove izvodio samostalno Candotti, a i u sudskoj registraciji firme iz 1891. godine navodi se ime Candotti (slika 4). Da bi obezbijedili kvalitetno izvođenje građevinskih radova, kompanija je dovodila radnu snagu iz oblasti Trenta na sjeveru Italije, koji su bili izuzetni vješti u građenju objekata na sprat ili više spratova koristeći opeku, a objekti su pokriveni falcovanim crijepom ili eternitom - kvadratnim azbestcementnim pločama koje su dugo godina bile primarni način pokrivanja objekata. Od značajnih objekata koje su gradili Italijani, navode se Okružna (vojna) pošta u Tuzli, Katolička crkva u Tuzli, samostan u Plehanu kod Dervente i kuće blizanci na Golom brijegu u Tuzli.

Okružna pošta u Tuzli

Zgrada Okružne pošte je izgrađena 1901. godine za vojne potrebe, a investitor je bila "Zemaljska uprava pošte, telefona i telegrama u Bosni i Hercegovini". Graditelj objekta, kompanija Cordignano i Candotti, je izgradila lijep i namjeni odgovarajući objekat. Prema mišljenju mnogih arhitekata prvobitna zgrada Okružne pošte u Tuzli, smatra se da je, pored zgrade Barok, arhitektonski najznačajniji objekat u gradu Tuzli iz perioda uprave Austro-Ugarske. Objekat je izgrađen od pune opeke, međuspratna konstrukcija je drvena sa ojačanim armirano-betonskim gredama, krov je od crijepa viševodan, a fasada je od maltera. Unutarnje stepenice za sprat su

betonske sa teraco dekoracijom i kovanom željeznom ogradom. Fasada je raskošna i bogata arhitektonskim detaljima koji su karakteristični za period Austro-Ugarske. Kapiteli stubova rađeni su po modelu dorskog i jonskog stila, što je uz upotrebu timpanona i lukova česta pojava na velikom broju objekata rađenih u periodu od 1880. godine.

Zgrada je zadržala svoju namjenu 45 godina, kad se pošta premjestila u novu zgradu. Od 1947. godine do kraja 1980. godine, prvobitna zgrada Okružne pošte je mijenjala namjenu, a najduže je u njoj ostala Narodna biblioteka Tuzla. Obzirom da je objekat građen na prostoru intenzivnog slijeganja tla, uzrokovano eksploatacijom ležišta soli, došlo je do znatnih oštećenja objekta, i biblioteka je preseljena na drugu lokaciju u drugi objekat. Nakon iseljenja biblioteke, započela je rekonstrukcija objekta, da bi 1992. godine rekonstrukcija bila zaustavljena zbog početka ratnih dešavanja u BiH. Objekat je od prekida rekonstrukcije u fazi rapidnog propadanja, potpuno je zapušten i više nema funkciju. Budućnost ovog objekta je neizvjesna jer je upitna opravdanost obnove objekta obzirom na stanje u kojem se nalazi.

Slika 16. Okružna pošta u Tuzli izgrađena 1901 (a), stanje 2014 (b)

***Slika 17. Okružna pošta u Tuzli
detalj fasade sa stubovima na ulazu (a), stražnja strana objekta (b)***

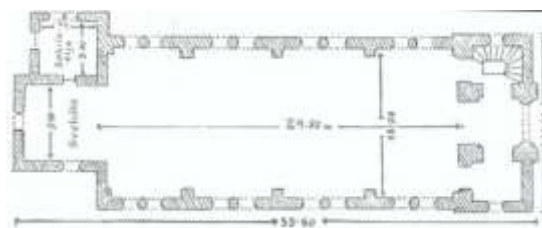
Katolička crkva u Tuzli

Crkveni izvori navode da je projektant katoličke crkve u Tuzli bio Josip Vancaš, jedan od vodećih arhitekata Austro-Ugarske. Drugi izvori navode da je projektant bio zagrebački arhitekt

inž. Franc Mihanović koji je u to vrijeme imao projektni biro u Tuzli². Pojedini izvori navode da je projektant bio građevinski poduzetnik Josip Holz, koji je 16.1.1893. dao ponudu za izgradnju crkve u iznosu od 18.300 forinti. S obzirom na stil gradnje crkve i izuzetnu sličnost sa crkvom u Uzdolu, velika je vjerovatnoća da je projektant crkve bio Josip Vancaš.

Izvođač radova bila je kompanija Cordignano i Candotti iz Tuzle. Crkva je građena u neogotičkom slogu, tipičnom za period kad su se gradile crkve u većim gradovima Bosne i Hercegovine. Tokom planiranja položaja nove crkve, tokom 1892. godine, bilo je dosta nesuglasica između crkvenih zvaničnika tj. Ordinarijata i gradskih vlasti u Tuzli, ali je postignut dogovor da crkva bude u blizini gradskog trga, pored malog parka. Početak radova je bio 1.8.1893. godine, a crkva izgrađena za samo dva mjeseca, svečano je osveštena 4.10.1893. godine.

Dužina crkvene šupljine je 24,5 m, širina 11,5 m, visina crkvenog zida 9 m, a visina zvonika do vrha križa je 35,5 m. Dugo godina nisu izmireni troškovi gradnje crkve, pa je Cordignano 1901. godine tražio pomoć italijanskog poslanstva u Sarajevu u rješavanju ovog problema. Crkva je bila ukrašena s nekoliko kipova i slika, rađenih u tradiciji umjetničkog obrta. Iz tirolskih radionica potječu kipovi: Marija s Kristom (bojeno drvo, 1854. god.) i Sv. Juraj (radionica F. Stuflessera). Između 1913. i 1933. nabavljeno je nekoliko kipova od drveta: Srce Isusovo, Sv. Josip, Sv. Anto, Gospa, Sv. Ivan apostol i Sv. Mihovil. God. 1930. crkvu je iznutra oslikao slikar Josip Pellarini (534 kvadratna metra zidnih slika).

Slika 18. Katolička crkva i unutrašnje dimenzije crkve

Nalazeći se u zoni intenzivnog slijeganja tla, na crkvenom objektu nastala su brojna oštećenja i napuknuća zidova, kao i temelja. Prva značajna rekonstrukcija je rađena 1965. godine kada je urađeno utvrđivanje crkve. Utvrđivanje je radila tuzlanska kompanije "Tehnika", a sastojala se od izrade pet betonski potpornih stubova sa svake strane objekta koji su po podu međusobno povezani armiranim betonom a gore željeznim traverzama. Troškove sanacije snosila je Direkcija za poslove slijeganja terena Tuzla i dijelom župljani. Zbog nemogućnosti trajne i uspješne sanacije oštećenja, prvo je 1980. godine morao biti uklonjen toranj - zvonik crkve, a 1987. godine srušen je objekat u cjelini. Godine 1983. počela je gradnja novog objekta Katoličke crkve i Samostana sv. Petra i Pavla u Tuzli, a potpuni završetak radova je bio 1998. godine. Tokom 2014. godine na prostoru crkvišta, tj. mjesta na kojem je bila ranija crkva, radi se ponovo crkva nešto manjih dimenzija od prethodne i dva prateća objekta.

² Fra Josip Bošnjaković, Svjedok jednog vremena, 2005.

Samostan u Plehanu kod Dervente

Gradnja druge crkve u Plehanu kod Dervente je započela 1898. godine (završena 1902. godine), a izgradnju je finansirala administracija Austro-Ugarske. Franjevački samostan u Plehanu osnovan je 1875. godine, a zbog pomanjkanja prostora samostanska zgrada je 1882. proširena. Samostan, u koji je uklopljen dio stare zgrade samostana, sagrađen je 1932. godine po nacrtu arhitekta Karla Paržika, a u potpunosti je uništen, kao i crkva, 1992. godine. Samostan i crkva su od 2001. godine u fazi obnove, projektovani u modernom umjetničkom izražaju, što je svakako eliminisalo prisutnost izvorne arhitekture.

Više izvora navodi da su u gradnji samostana u Plehanu oko 1930. godine učestvovali majstori Vittorio Candotti i braća Bancher³. Najbolja potvrda učešća Italijana u gradnji samostana je poznata fotografija svećenika u Plehanu i radnika koji su gradili samostan, a među njima i Italijani Candotti i Bancher. Ostaci samostana Plehan su uvršteni na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine što pokazuje na značaj objekta koji su nekad gradili italijanski majstori.

Slika 19. Graditelji samostana u Plehanu i izgled samostana

Katoličke crkve Presvijetlog Srca Isusova u Brčkom

Učešće u gradnji Katoličke crkve Presvijetlog Srca Isusova u Brčkom imao je graditelj Candotti. Crkvu je projektovao poznati arhitekta Karlo Paržik prije 1928. godine, a unutrašnje radove i svod je radio Luigi Candotti. Branka Dimitrijević u svojoj disertaciji o arhitekti Paržiku navodi: *U pismu od 7. V 1928. godine sinu Karlu, koji je tada živio u Beogradu, arhitekt Karlo Paržik je napisao u post skriptumu: "Sutra putujem u Brčko radi izgradnje crkve koja je, uzgred rečeno, jedini crkveni rad koji mi je nešto donio". Jedan od izvođača radova za glavni svod crkve i svu unutrašnjost, osim poda, bio je Luigi Candotti iz Tuzle. Drugih podataka o radovima u crkvi nema dostupnih.*

³ Leonardo Bancher je bio poznati revolucionar i jedan od rukovodilaca organizacije sindikata građevinskih radnika Tuzle.

Slika 20. Crkve Presvjetlog Srca Isusova u Brčkom

Crkva u Sivši

Crkva u Sivši nastala nakon gradnje nekoliko crkava u području Sivše u općini Usora. U analima se navodi da je prva crkva sagrađena oko sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća i da je srušena 1911. godine zbog dotrajalosti. Nova crkva je sagrađena iste 1911. godine, ali je i ta crkva, zbog loše gradnje, morala biti srušena 1929. godine. U maju mjesecu 1930. godine pristupilo se gradnji nove crkve dimenzija 28 X 10 m. Mladi tadašnji župnik fra Dobroslav Božić je ugovorio gradnju nove crkve u Sivši sa građevinskim poduzetnikom Vjekoslavom Candottijem iz Tuzle, a po projektu Karla Paržika. Crkva koja dominira na jednom brežuljku u sredini župe Sivše sagrađena u roku od 4 mjeseca. Po nekim izvorima crkva je završena 1938. godine.

Zvonik je u novije vrijeme preuređen, a tokom ratnih sukoba u Bosni i Hercegovini tokom devedesetih godina prošlog stoljeća, crkva je teško oštećena. Godine 1997. pristupilo se najprije unutarnoj a 1999. godine i vanjskoj obnovi župne crkve, tako da je danas lijepo uređena crkva potpuno u funkciji. Krajem 2013. godine pristupilo se popravci crkve radi poboljšanja statike crkve, a planirano je da se sa sjeverozapadne strane betonski ojačaju temelji i time spriječiti pucanje zida, planirana je sanacija drenaže i izgradnja prostorije za sakristiju s vanjskim ulazom.

Slika 21. Crkva u Sivši 1988. godine i rekonstrukcija temelja crkve 2014. godine

Kuće blizanci na Golom brijegu u Tuzli

U naselju Goli brijeg, u blizini pješačkog mosta preko Jale – Pasarele u Tuzli, pred sam Prvi svjetski rat izgrađene su dvije identične kuće, a bile su vlasništvo obitelji Kajtaž. Kuće koje se nalaze jedna pored druge pravljene su od pune opeke, sa izuzetno atraktivnim arhitektonskim rješenjima koja karakterišu cjelokupan objekat, a posebno kule na krovu. Svaka kuća se sastoji od dva troiposobna stana. Oba objekta su dobro očuvani, sa vidnim mjestima obnove koja je rađena oko 1960. godine. Jedan objekat je prekriven eternitom, što oslikava autentičnost krovne konstrukcije, a drugi objekat je pokriven klasičnim falcovanim crijepom. Kuće su imale nekoliko vlasnika, a trenutno su u vlasništvu obitelji Azapagić i Pašić.

Slika 22. Identični stambeni objekti na Golom brijegu

Zaključak

Italijanski doseljenici na prostore Tuzle i okoline su definitivno dali doprinos razvoju graditeljstva, razvoju arhitekture i uvođenju inovativnih građevinskih elemenata u gradnju infrastrukture. Italijani, poduzetnici kompanije Cordignano i Candotti su bili projektanti objekata, projektanti i izvođači radova, ili samo izvođači radova. Pojedinci, majstori zidari i klesari, su bili prepoznatljivi po kvaliteti i vještini građenja u cjelokupnoj zajednici Tuzle i okoline. Usluge građenja tražili su oni koji su željeli kvalitetnu, funkcionalnu i arhitektonski privlačnu gradnju. Zato ne iznenađuje činjenica da su Italijani gradili izuzetno veliki broj objekata u Tuzli, posebno u gradskoj jezgri, čija namjena je bila različita, od javnih institucija do privatnih stambenih objekata. Karakteristika gradnje su upotreba novih standardizovanih materijala u građevinarstvu kao što je opeka, crijep i betonski elementi, kao i unikatna masivna arhitektonska rješenja primjerena vremenu gradnje, sa izuzetno bogatim fasadama, velikim prozorskim otvorima, naglašenim ulazima i nepravilnim, uglavnom viševodnim krovnim konstrukcijama. Od vremena gradnje, dva objekta su porušena usljed slijeganja terena, jedan broj objekata je zapušten, u vrlo lošem stanju i nema upotrebnu vrijednost. Jedan veći broj objekata i danas ima upotrebnu vrijednost ali skoro ni jedan objekat nije zadržao izvornu autentičnost. Karakteristika aktivnih objekata je njihova česta prenamjena što je rezultovalo promjenama fasada, interijera i eksterijera. Jedan manji broj tih objekata je fazno restauriran, tako da je na objektu Žute kuće nadzidan polusprat, a uz zgradu Elektrotehničkog fakulteta dozidan je aneks. Restaurirani objekti imaju obnovljene fasade što daje posebnu arhitektonsku vrijednost staroj gradskoj jezgri grada Tuzle, naročito na užem prostoru Kapije. Međutim, na lokalitetu uže gradske jezgre gdje su rađene obnove objekata, posebno fasada, dosta se izgubilo u vanjskoj autentičnosti objekata koji su građeni u doba Austro-Ugarske uprave u Tuzli.

Reference i izvori informacija

1. Bancher Leonida-Čatić, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, edicija - III knjiga, članak, Tuzla 1988, str. 597.
2. Benković Ambrozije, Tuzlansko područje nekad i sad, Županja-Đakovo, 1971.
3. Buljubašić Suad i Nihad, Tuzla sjećanje na bisere stare gradske jezge, Tuzla 2010.
4. Dimitrijevi Branka, "Arhitekta Karlo Paržik", doktorska disertacija, Zagreb, april 2010.
5. Fra Josip Zvonimir Bošnjaković OFM, Svjedok jednog vremena (Moja usputna sjećanja), Zagreb, 2005.
6. Gimnazija – redakcijski odbor, 75 godina gimnazije u Tuzli 1899-1974, Tuzla, 1974.
7. Internet izvori – fotografije objekata
8. Knežiček Tihomir, Uticaj Italijana na izgradnju i društveni razvoj Tuzle, Zbornik radova Udruženje građana italijanskog porijekla Sarajevo – 130 godina Italijana u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2013, str. 41-55 (BiH i italijanska verzija teksta).
9. Knežiček Tihomir, Hodžić Kadrija, Stoljeće Italijana u Tuzli, Infograf Tuzla, 2010.
10. Knežiček Tihomir, korespondencija i lični saznanja, 2014.
11. Mujbegović Vera, Tuzla moje mladosti, Beograd, 2008.
12. Trifković Dragiša, Tuzlanski vremeplov (5 tomova), Tuzla 1981, 1983, 1988, 1990 i 1997.
13. Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Tuzla, Kulturno-istorijsko i prirodno nasljeđe Opština Tuzla – Elaborat prijedloga za zaštitu, Tuzla novembar 1988